

Mădălina Strechie

Simbolul bovin în unele civilizații antice

The symbol of the cattle in some ancient civilisations

Abstract: The cattle became totemic symbols in most great ancient civilizations very early. Whether it was the symbolism of the military, sacred symbolism, or the symbolism of the state, the cattle made history in most ancient civilizations. The original imposition of the cattle as totems and later even as gods or sacred beings was the result of the fact that they primarily ensured the livelihood of mankind and also a means of social hierarchy. In the economic area, by the agriculture and transport, the cattle became indispensable to people in major ancient civilisations. It is not incidentally that heraldry has kept this symbol full of grandeur and art created timeless works with these animals.

Cuvinte-cheie: vite, totem, simbol, artă, Antichitate

Keywords: cattle, totem, symbol, art, Antiquity.

Introducere

Studiul nostru dedicat simbolului bovin din unele culturi și civilizații antice continuă preocupările noastre referitoare la bestiarul lumii antice, tratat de noi din perspectiva mentalitară. Această cercetare a noastră se dorește o subliniere a valențelor pe care simbolul bovin le-a avut în majoritatea civilizațiilor antice, urmând modelul celorlalte studii ale noastre dedicate bestiarului antic, precum: vulturul, lupul și calul.

Poate că vitele au fost mai apropiate omului decât calul, tovarășul lui de istorie, deoarece ele i-au susținut viața, însoțindu-l de la naștere, până la moarte, având tot atâtea valori militare ca și vulturul ori lupul, dar deținând cu siguranță cele mai multe valori economice. O dată cu inventarea roții de către sumerieni, transporturile omenirii au intrat în era vitezei, viteză care a fost animală pentru multe milenii, vitele fiind și astăzi un mijloc de tracțiune.

Fie că a fost considerat simbol al puterii economice, militare, divine, jertfă adusă zeilor, sau chiar făptură sacră, simbolul bovin a fost prezent în majoritatea civilizațiilor antice, în arta lor, în religia sau în mitologia lor. A fost unul dintre totemurile cele mai frecvente în civilizațiile antice importante, la fel ca și celelalte totemuri asupra cărora ne-

am oprit cercetările și le-am enumerat mai sus.

Vitele-totemuri

Totemismul a fost a veritabilă trăsătură a culturii preistorice, dar și antice la majoritatea culturilor și civilizațiilor antice. Întotdeauna acest complex proces spiritual avea la bază o relație de rudenie, foarte strânsă, dintre om și animal, omul considerându-se moștenitorul unui strămoș animal, relație de înrudire mai mult „magică”, decât de sânge. Rudenia totemică a fost reprezentată ca un dat ceresc, o predestinare a unor grupuri umane, cum ar fi „clanurile războinice”. Acestea și-au ales ca totemuri întotdeauna animale foarte

reprezentative, vitele fiind printre acestea, mai ales în reprezentarea lor puternic masculină, taurii. Varianta feminină a bovinelor a avut o valență economică și sacră în același timp, fiind zeiță, mamă a naturii sau chiar cerul întreg, cum era în civilizația egipteană la începuturile sale¹.

De aceea foarte multe rituri, „ansambluri de acte repetitive și codificate, prin care omul dorea să intre în legătură cu ființe fantastice, pentru a obține unele favoruri”² au avut ca obiect simbolul bovin, de ambele sexe.

Acest totem bovin a depășit timpurile și a devenit simbol heraldic al Moldovei, așa cum susține reputatul cercetător al științei heraldice din România, care a fost Dan Cernovodeanu.

Domnia sa susține în lucrările sale că stema Moldovei, reprezentată de un cap de bour, ar avea o legătură indubitabilă cu un „ritual cinegetic” de „imolare”, care era un ritual legat de astral, fiind cel mai probabil un cult totemic solar antic. De aici ar proveni acel descălecat, deoarece fondatorul Moldovei, Dragoș, ar fi descălecat pe acel pământ pentru a vâna bourul, însușindu-și astfel puterea acestuia³, de aici și stema, întregind astfel „relația magică” dintre om și totemul său. Este o certitudine faptul că totemul bourului moldav, cu valențe războinice, bovideul fiind învins de Dragoș într-o vânătoare, provine din cultura tracilor, inclusiv a dacilor, tracii de nord, mai ales că în arta tracilor și dacilor simbolul bovin apare reprezentat pe multe arme, având cel mai probabil „un caracter solar și războinic”⁴.

1. *Apud*, Ernst Cassirer, *Filosofia formelor simbolice*, Volumul II, *Gândirea mitică*, Traducere din limba germană de Mihaela Bereschi, Pitești, Editura Paralela 45, 2008, p. 238, p. 242, p. 247.

2. *Cf.*, ****Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, Volum coordonat de Gilles Ferréol, Guy Jucquois, Traducere de Nadia Farcaș, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 586.

3. Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p.82.

4. *Cf.* Silviu Sanie, *Din istoria culturii și religiei Geto-Dacice*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”,

La mai toate popoarele indo-europene bovinele au fost totemuri importante, dar la celți acest totem a avut și valoare eponimică, unele triburi numindu-se chiar după numele acestora animale, cum au fost *boii taurisci*. A fost totemul lor cel mai important, atât sub forma sa masculină, ca simbol al războinicilor, dar și sub forma sa feminină, vaca albă Boanu⁵. La celți, masculul bovideu a reprezentat și un „erou civilizator”⁶, de aceea coifurile de luptă ale tuturor celților au fost reprezentate cu coarne de bovideu. Tot la celți, vitele au constituit și fondatoare de status social, celții fiind mari crescători de bovine.

Bovinele –simboluri mitice și divinități

Sacralitatea bovinelor se manifestă din cele mai vechi timpuri în special la civilizațiile Orientului Antic, începând cu Sumerul, China, Babilonul, Persia, Egipt, India, dar și în civilizațiile europene, cum ar fi civilizația minoică, tracică, greacă, romană, tracogetică, celtică etc.

Astfel, în Sumer coroana regelui era de cele mai multe ori reprezentată cu coarne de taur⁷. În Babilon este reprezentat pe multe basoreliefuri taurul înaripat cu chip de om, un simbol solar de altfel, un fel de „taur ceresc”⁸.

În Mesopotamia taurul simboliza forța, puterea masculină, dar și elementele naturii precum furtuna și ploaia⁹. La egipteni taurul era „asimilat cu soarele”, el fiind considerată o zeitățe fertilizatoare¹⁰. Ambele sexe ale bovinelor au avut în mitologia egipteană un rol foarte important. Astfel Hator, era zeița fecundității, fertilității și a dragostei, fiind o femeie cu chip de vacă, înconjurată de o mantie de stele¹¹. De asemenea, bovideul Apis, era în civilizația antică egipteană o divinitate agrară, el purta între coarne discul solar, iar după moarte era mumificat asemenea unui faraon, deoarece era socotit că este o reîncarnare atât a lui Osiris, cât și a lui zeului Ptah¹². Zeitatea Serapis ar fi fost de fapt o reprezentare a doi zei, Osiris și Apis¹³. Unul din simbolurile puterii faraonice, deci regale, biciul, ar fi fost de fapt o coadă de taur¹⁴.

La perși taurul apare în *Avesta*, opera culturală a perșilor, drept o divinitate benefică, el reprezintă binele. De asemenea, tot în cultura și civilizația persană antică, Mithra, era

1999, pp. 71-72.

5. Apud, Jean Vertemont, *Dicționar al mitologiilor indo-europene*, Traducere de Doina Lică, Lucian Pricop, Timișoara, Editura Amarcord, 2000, p. 316, p. 70.

6. Jean Chevalier, Alain Gheerbarnt (coordonatori), *Dicționar de simboluri*, Traducere de Micaela Slăvescu, Laurențiu Zoicaș (coord.), Iași, Editura Polirom, 2009, p. 154.

7. Apud, Ivan Eseev, *Dicționar de simboluri și de arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 2001, p. 192.

8. Neagu Djuvara, *Civilizații și tipare istorice. Ediție ilustrată, Un studiu comparat al civilizațiilor*, Traducere din franceză de Șerban Broché, Ediția a VI-a, cu 80 de desene documentare de Mihail Coșulețu și Simona Vilău, 40 de ilustrații alb-negru și cu 55 de ilustrații color, București, Editura Humanitas, 1999, 2014, p. 52.

9. Silviu Sanie, *op. cit.*, pp. 69-72.

10. *Ibidem*.

11. Mitică Georgescu, George Constantin Georgescu, *Mitologie zoocinetică, Obiceiuri, credințe, superstiții*, Pitești, Editura Paralela 45, 2002, p. 65.

12. *Ibidem*, p. 18.

13. *Ibidem*, p. 108.

14. *Ibidem*, p.117.

reprezentat de multe ori în legătură un cult taurin¹⁵. Cu ocazia cinstirii lui Mithra, zeul soarelui la perși, i se sacrifica drept cinstire un taur¹⁶.

În *Vede*, opera arienilor, rude cu perșii, taurul apare ca un izvor de creație, fiind centrul universului¹⁷. Tot în această operă a civilizației ariene Indra, zeul războiului apare de cele mai multe ori și personificat în taur¹⁸. Pe această tradiție vedică, la hinduși vaca era considerată sacră fiind simbolul abundenței naturii și a pământului¹⁹. Bovideele capătă în religia hindusă și caracter psihopomp, deoarece zeul morții Yama, divinitate a morții, apare reprezentat de multe ori călare pe un bou²⁰.

Tot de un taur este legată și întemeierea Cartaginei, deoarece Dido a trasat locul cetății cu ajutorul unei piei de taur pe care a tăiat-o în fâșii foarte mici, reușind astfel să acopere o suprafață întinsă²¹.

În mitologiile europene, bovinele au fost prezente atât ca zeități, dar și ca ofrande aduse zeilor. Celții aveau un zeu numit Cerumnos, reprezentat cu coarne de taur²². De aceea, bovinele mascul, aveau la celți, așa cum am mai spus, cea mai mare importanță în cultul religios, fiind asociate întotdeauna cu sacrul și cu războiul²³.

La traci și daci bovideele au fost reprezentate pe multe dintre obiectele de artă, ca simboluri de forță războinică. Coarnele erau cele care erau cele mai încărcate de semnificații în special pentru aristocrația războinică dacă, *tarabostes*, simbolizând de cele mai multe ori puterea militară, bogăția, viața, lumina²⁴.

Tracii erau foarte buni crescători de animale, cai, arma lor forte, fiind și cei care practicau dresajul acestora și călăria, dar și de vite, turme întregi, care erau îngrijite de femei mai ales²⁵.

Troia, Ilionul a avut și ea foarte multe tradiții sacre legate de bovine, mai ales că legenda considera că fondarea Troiei ar fi fost acolo unde o vaca bălțată s-ar fi așezat să

15. Anna Ferrari, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, Traducere de Dragoș Cojocaru, Emanuela Stoleriu, Dana Zămosteanu, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 806.

16. Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 192.

17. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant (coordonatori), *op. cit.*, pp. 923-924.

18. Mitică Georgescu, George Constatin Georgescu, *op. cit.*, p. 117.

19. Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 204.

20. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant (coordonatori), *op. cit.*, p. 153.

21. Anna Ferrari, *op. cit.*, pp. 145-147.

22. Silviu Sanie, *op. cit.*, p. 154.

23. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant (coordonatori), *op. cit.*, pp. 923-924.

24. Silviu Sanie, *op. cit.*, p. 154.

25. Hristo M. Danov, *Tracia antică. Cercetări asupra istoriei teritoriilor trace la la Sud de Dunăre până în țărmurile egeice, de la sfârșitul secolului al IX-lea și până la sfârșitul secolului al III-lea î.e.n.*, Traducere de prof. univ. dr. Constantin Velichi, Prefață de prof. univ. dr. doc. Radu Vulpe, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, pp. 198-200.

se odihnească²⁶.

În cultura și civilizația greacă simbolul bovin s-a manifestat pe deplin sub cele mai multe valențe. Astfel șeful Panteonului grec, Zeus, a fost de multe ori reprezentat sub forma unui Taur, exista și o constelație la greci, care l-ar fi simbolizat pe Zeus, metamorfozat în acest animal pentru a o seduce pe Io²⁷. Această legendă are și urme toponimice, denumirea de Bosphor, traducându-se prin „trecerea vacii”, fiind în legătură cu Io, transformată de Hera, din cauza geloziei pentru soțul infidel, într-o junincă²⁸. Bovideele masculine albe erau în concepția grecilor întruchiparea lui Zeus însuși²⁹, zeului suprem al grecilor i se dedicau și festivitățile legate de *Buonii*, celebrări anuale din Athena, Grecia antică, unde se sacrificau boi în onoarea lui Zeus³⁰. Exista încă o sărbătoare sacră numită *Bufonia*, tot în cinstea lui Zeus, dedicată boilor, animale considerate sacre, considerați ca generatori de fertilitate³¹.

De multe ori cele mai valoroase sacrificii destinate zeilor au fost taurii în cultura greacă, pentru că erau foarte importanți ca simboluri sacre, fiind reprezentative pentru numeroși zei. Astfel termenul grecesc de *hecatombă* s-ar putea traduce și ca *sacrificiu a 100 de boi*³². Taurul era reprezentativ și pentru Poseidon, zeul mării, fiind asociat însă și cu zeița vânătorii Artemis, cunoscută și cu apelativul de *tauropolos* (îmblânzitoarea de tauri)³³. Afrodita, zeița greacă a dragostei avea ca tron un taur³⁴, probabil datorită influențelor orientale ale cultului acestei zeițe.

Din mitologia greacă nu lipsesc nici reprezentările monstruoase ale bovinelor, cum ar fi *Bucentaurul*, care era un bou la corp și gât, dar avea cap de om³⁵. Cea mai reprezentativă figură monstruoasă bovină greacă este *Minotaurul*, considerat jumătate om, jumătate taur. Iubita sa ar fi fost vaca de lemn, construită de către Dedal, numită Pasifea³⁶.

De asemenea, destinul multor figuri legendare, în special eroi ai grecilor sunt legate de episoade în care sunt prezente și bovinele. Astfel, Prometeu, prietenul oamenilor, titan și erou în același timp, este pedepsit de zei și pentru că a împărțit oamenilor, taurul sacrificat în cinstea zeilor³⁷. Heracles, eroul cu cea mai mare rezonanță pentru toți grecii are multe episoade legate de bovidee. Are cel puțin trei munci în care sunt prezente bovinele. Astfel a cincea muncă a lui Heracles a fost curățarea grajdurilor lui Augias, care avea numeroase vite, a șaptea muncă a fost uciderea taurului din Creta³⁸, el fură și vitele lui Gerion traversând întreaga Europă. Vitele erau simbolul puterii economice. Și în Infern eroul fură vite. El este totodată și *bufagos* (mâncător de boi), deoarece a sacrificat

26. Anna Ferrari, *op. cit.*, p. 866.

27. *Ibidem*, p. 234.

28. *Ibidem*, p. 145.

29. Mitică Georgescu, George Constantin Georgescu, *op. cit.*, p. 117.

30. *Ibidem*, p. 30.

31. Anna Ferrari, *op. cit.*, pp. 145-147.

32. *Ibidem*.

33. *Ibidem*, pp. 805-806.

34. Jean Vertemont, *op. cit.*, p. 315.

35. Mitică Georgescu, George Constantin Georgescu, *op. cit.*, p. 29.

36. Anna Ferrari, *op. cit.*, pp. 556-558.

37. *Ibidem*, pp. 805-806.

38. Anca Balaci, *Mic dicționar de mitologie greacă și romană*, Ediția a II-a, București, Editura Mondero, 1992, pp. 183-184.

un bou pentru a-și hrăni familia. El îl pierde pe Hilos, fiul său în urma unui conflict legat tot de niște turme de vite³⁹.

Gemenii eroi, Castor și Polux au fost și ei hoți de vite. Zeul comerțului, dar și al hoților, Hermes a prădat turmele de vite ale lui Apollo, însă i-a dat la schimb lira. În căsătoria lui Pan boii au fost dar de nuntă.

Grecii credeau și că Soarele deținea și el boi albi, iar *Constelația Bourului, Carul mic* era în cinstea domesticirii vitelor. Boii au constituit și monedă de schimb pentru obținerea unui fiu de către Hireu, care le-a sacrificat taurii lui Zeus și Poseidon, pentru a obține un urmaș⁴⁰.

Civilizația Romei antice a cunoscut și ea multe valențe sacre și chiar instituționale ale simbolului bovin. Astfel bovinele erau folosite pentru a trasa incinta pentru o nouă localitate⁴¹. De asemenea,

bovinele au avut și rol economic deosebit datorită tracțiunii lor, romanii împrumutând numeroase atelaje, cum ar fi carul celtic, tras în special de boi. În domeniul militar, se pare că bovinele erau utilizate pentru tracțiunea numeroaselor mașini de război.

Pentru celebrarea victoriilor militare Romanii sacrificau boi, de aceea nu întâmplător exista acea sărbătoare tipic romană numită *Suovetaurilia*, iar craniul de bou împodobește monumentul augustan *Ara Pacis*, fiind un vechi simbol al civilizației romane, se pare de origine etruscă⁴².

Romanii aveau chiar o zeitate feminină, care proteja vitele, numită *Bubona*⁴³. Termenul pentru bovine din limba latină are o declinare specială, la D. pl. și Abl. pl. avem două forme: *bubus, bobus*⁴⁴, moștenindu-se în limba română ambele forme, atât termenul bovine, dar și pentru bubaline, o specie de bovine distinctă, bivolii.

Civilizația romană a avut pentru bovine o cinstită mai degrabă utilitară, taurii fiind obiect de sacrificiu, foarte valoros pentru zeități, decât o cinstită asemeni unor zeități, concepție care se înscrie de altfel în religia lor contractuală exprimată prin formula: *do ut des*.

39. Anna Ferrari, *op. cit.*, p. 145.

40. *Ibidem*.

41. *Ibidem*.

42. *Ibidem*, pp. 145-147, p. 790, pp.805-806.

43. Mitică Georgescu, George Constantin Georgescu, *op. cit.*, p. 29.

44. *Apud*, Mădălina Strehie, *Limba unei culturi și civilizații antice: limba latină - Curs practic*, Craiova, Editura Universitaria, 2013, p. 52.

Concluzii

Simbolul bovin a avut în multe dintre civilizațiile lumii antice valențe importante sub toate aspectele: sacre, militare, psihopompe, economice, solare sau chtoniene, fiind un totem la fel de important ca multe alte totemuri de natură animală, dar și zeitate sau camarad al zeităților. Vitele i-au oferit omului viteză în transporturi, hrană prin muncă, carne și lapte, arme prin coarne și nu numai, l-au însoțit de-a lungul vieții sale, i-au influențat soarta, prin zodia europeană și prin simbolul taurin din anul chinezesc.

Bibliografie:

- Balaci 1992
Balaci, Ana, *Mic dicționar de mitologie greacă și romană*, Ediția a II-a, Ed. Mondero, București
Cassirer 2008
Cassirer, Ernst, *Filosofia formelor simbolice*, Vol. II *Gândirea mitică*, Bereschi, Mihaela (trad.), Ed. Paralela 45, Pitești
Chevalier- Gheerbrant 2009
Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, (coord.), *Dicționar de simboluri*, Slăvescu, Micaela (trad.), Zoicaș, Laurențiu (ed.), Ed. Polirom, Iași
Cernovodeanu 1077
Cernovodeanu, Dan, *Știința și arta heraldică în România*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București
DARI 2005
Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale, Ferréol, Gilles, Jucquois, Guy (coord.) Farcaș, Nadia (trad.) Ed. Polirom, Iași
Danov 1976
Danov, Hristo, M., *Tracia antică. Cercetări asupra istoriei teritoriilor trace la la Sud de Dunăre până în țărmurile egeice, de la sfârșitul secolului al IX-lea și până la sfârșitul secolului al III-lea î.e.n.*, Velichi, Constantin (trad.) Vulpe, Radu (pref.) Ed. Științifică și Enciclopedică, București
Djuvara 2014
Djuvara, Neagu, *Civilizații și tipare istorice. Ediție ilustrată, Un studiu comparat al civilizațiilor*, Ediția a VI-a, Broché, Șerban (trad.), Coșulețu, Mihail, Vilău, Simona (ilustr.), Ed. Humanitas, București
Evseev 2001
Evseev, Ivan, *Dicționar de simboluri și de arhetipuri culturale*, Ed. Amarcord, Timișoara
Ferrari 2003
Ferrari, Anna, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, Cojocaru, Dragoș, Stoleriu, Emanuela, Zămosteanu, Dana (trad.), Editura Polirom, Iași
Georgescu 2002
Georgescu, Mitică, Georgescu, George, Constantin, *Mitologie zoocinegetică, Obiceiuri, credințe, superstiții*, Ed. Paralela 45, Pitești
Haudry 1999
Haudry, Jean, *Indo-europenii*, Pețan, Aurora (trad.) Ed. Teora, București
Sanie 1999
Sanie, Silviu, *Din istoria culturii și religiei Geto-Dacice*, Ed. Universității „Al. I. Cuza”, Iași
Strechie 2013
Strechie, Mădălina, *Limba unei culturi și civilizații antice: limba latină - Curs practic*, Ed. Universitaria, Craiova
Vertemont 2000
Vertemont, Jean, *Dicționar al mitologiilor indo-europene*, Lică, Doina, Pricop, Lucian (trad.), Ed. Amarcord, Timișoara